

STADSWIJK IN DE MAAK

Nieuwe principes voor een sociaal verhaal voor M4H

David ter Avest & Kees Stam

praktijkgericht **onderzoek**

MANAGEMENTSAMENVATTING

De Merwe-Vierhavens (M4H) ontwikkelen zich de komende decennia tot een een nieuwe stadswijk. Wat voor voor een stadswijk kan M4H zijn hoe wordt zij onderdeel van het stedelijk weefsel? Om antwoord te geven op deze vragen is er een sociaal verhaal nodig, als onderdeel van het grotere, bestaande verhaal van Rotterdam Makers District over innovatie en economische vernieuwing. Het is belangrijk dat het sociaal verhaal geen losstaand verhaal wordt, maar wordt geïntegreerd in het verhaal van het Makers District. Het sociaal verhaal voor M4H is een verbreding en aanvulling op het huidige narratief. Tegelijkertijd moet het sociaal verhaal ook concreet worden gemaakt; erover blijven praten is en blijft belangrijk maar lost uiteindelijk niets op.

Een sociaal verhaal voor M4H doorsnijdt verschillende thema's en kijkt over wijkgrenzen heen. Het sociaal verhaal is een uitnodiging en biedt altijd ruimte voor nieuwe perspectieven. Het verhaal is nooit af. Dit advies voegt zes sociale en maatschappelijke principes toe aan de acht bestaande principes voor duurzame gebiedsontwikkeling, zoals benoemd in het Ruimtelijk Raamwerk voor M4H.

- I M4H biedt blijvend ruimte aan verschillende type makers
- II M4H verkiest delen van voorzieningen boven individueel eigendom
- III M4H geeft ruimte aan experimenteren en leren
- IV M4H produceert en gebruikt duurzame energie
- V M4H waardeert reststromen
- VI M4H maakt het mogelijk te kiezen voor duurzame mobiliteit
- VII M4H werkt als één veerkrachtig klimaatadaptief systeem
- VIII M4H bouwt voort op de industriële capaciteit en kwaliteit van het gebied

- IX M4H vormt op basis van wederzijds profijt een onlosmakelijk onderdeel van Rotterdam West
- X M4H versterkt de sociale basis van Rotterdam West
- XI M4H zet 'maken' centraal en nodigt uit tot talentontwikkeling
- XII M4H blijft ruimte bieden aan kunst, cultuur en maatschappelijk vastgoed
- XIII M4H versterkt de toegang en verbondenheid met het water
- XIV M4H ontwikkelt zich tot een inclusief en divers woon-werkgebied

1 INLEIDING

Het Merwe-Vierhavensgebied in Rotterdam-West, kortweg M4H, transformeert van een oud havengebied naar een gemengd woon-werkgebied. Samen met RDM Rotterdam vormt M4H het Rotterdam Makers District, een gezamenlijke ontwikkeling van de gemeente Rotterdam en het Havenbedrijf Rotterdam. De doelstellingen van het Makers District zijn in 2017 vastgelegd in een Visie en Strategie. Hierin wordt vooral een economisch perspectief geschetst: M4H en RDM worden optimaal ingericht voor de innovatieve maakindustrie om hier de transitie van haven en stad naar een nieuwe economie in praktijk te brengen. Het Ruimtelijk Raamwerk voor M4H uit 2019 vertaalt de doelstellingen voor het Makers District naar een ruimtelijk ontwikkelkader voor M4H. De verbinding tussen M4H en de omliggende (woon)wijken in Rotterdam en Schiedam wordt in het Ruimtelijk Raamwerk vooral fysiek ingevuld. In de huidige planvorming mist dus nog een helder sociaal perspectief op de verbinding tussen M4H en de omliggende wijken. Daarom heeft Hogeschool Rotterdam in 2022 tweemaal een focusgroep georganiseerd (één in juni en één in oktober) om met een diverse groep betrokkenen uit M4H én uit de omliggende wijken na te denken over een sociaal verhaal voor M4H. Op basis van deze focusgroepen bundelt Hogeschool Rotterdam in dit advies de aanbevelingen voor het Programmabureau M4H, de gemeente Rotterdam en het Havenbedrijf Rotterdam.

In de bijna twintig jaar dat er al wordt gewerkt aan de transformatie van M4H tot een nieuwe stadswijk is het altijd de ambitie geweest dat de transformatie van M4H een positieve uitstraling zou hebben op de omliggende wijken. In het verleden is al eens een poging gedaan om dit concreter te maken: in 2010 is in opdracht van het toenmalige Projectbureau Stadshavens door externe adviesbureaus een Sociale Strategie voor Stadshavens (waar het Merwe-Vierhavensgebied onderdeel van was) gemaakt.

Deze Sociale Strategie was ook de basis voor de 'sociale ambitie' zoals die door gemeente en Havenbedrijf is opgeschreven in de ontwikkelstrategie 'Ontwikkel mee in M4H' uit 2015. Veel ideeën en aanbevelingen die in dit advies aan bod komen zijn daarmee niet (helemaal) nieuw, maar moeten wel opnieuw worden gezien in het licht van Rotterdam Makers District en de huidige planvorming voor M4H.

We zien de laatste jaren diverse onderzoeken en activiteiten die elk op hun manier nadenken over een sociaal verhaal voor M4H, bijvoorbeeld in het essay 'Toegang tot M4H' en het rapport 'M4H wijk over de dijk'. Door het KeileCollectief, Veldacademie, Programmabureau M4H en Hogeschool Rotterdam zijn eind 2021 rondetafelgesprekken georganiseerd waarin met ondernemers uit M4H en andere betrokkenen is nagedacht over de sociale aspecten van de transformatie van M4H. Als afsluiting van deze rondetafelgesprekken is een AANKELLEN georganiseerd in het Keilepand. Daarnaast zien we binnen het onderwijs een toenemende aandacht voor de sociale betekenis van de maakindustrie, in de vorm van verscheidende stageonderzoeken en een afstudeeronderzoek. In 2021 en 2022 heeft de Veldacademie samen met Stichting Wijkcollectie diverse VerhalenCafés en VerhalenWandelingen (zie figuren 2 en 3) georganiseerd om actief bij te dragen aan het versterken van de netwerken tussen M4H en de omliggende wijken. Ten slotte bieden gebiedsontwikkelingen in Arnhem en Amsterdam en Den Haag inspiratie voor M4H. Zo zijn door ontwikkelaars en adviseurs tien gedragsprincipes voor de Arnhemse Melkfabriek opgesteld, is in Amsterdam voor Haven-Stad een maatschappelijke visie ontwikkeld met drie kernwaarden en zijn door ondernemers, gebruikers, ontwikkelaars en bewoners vijf kernwaarden voor de Haagse Binckhorst geformuleerd.

“Ontwikkel M4H niet op zichzelf, maar als wat het is: namelijk een onderdeel van de rest van Rotterdam”

2 FOCUSGROEPEN

In juni en oktober 2022 zijn twee focusgroepen georganiseerd op de satellietlocatie van Hogeschool Rotterdam in M4H. Een focusgroep is een efficiënt instrument om bestaande kennis te toetsten, te verdiepen en te verbreden. In een focusgroep wordt in een relatief kort tijdsbestek kennis en vraagstukken bediscussieerd, waarbij verschillende werkvormen worden ingezet. Beide focusgroepen kenden verschillende deelnemers. De samenstelling zorgde voor een breed palet aan kennis en perspectieven, onder andere vanuit bewoners, (sociaal) ondernemers, ontwerp, onderwijs, sport, wijkraad, wonen, gemeente en Havenbedrijf.

Zoals in de inleiding is benoemd, zijn voorafgaand aan de focusgroepen diverse bijeenkomsten bijgewoond en eerdere onderzoeksresultaten geanalyseerd. Hieruit zijn de belangrijkste thema's gefilterd die fungeerden als bouwstenen voor de focusgroepen. De opbouw van de focusgroepsgesprekken volgde uiteindelijk de volgende thema's: (1) wonen, werken en onderwijs, (2) voorzieningen, sport en recreatie en (3) community, netwerken, informatie en participatie. Naast deze inhoudelijke invulling hebben de focusgroepsgesprekken met stellingen, schrijfopdrachten en associatieopdrachten (zie figuur 1) op een gevarieerde manier vorm gekregen.

Figuur 1. Associaties in de focusgroepen met het concept van een 'sociaal verhaal'

Het doel van de focusgroepen was om de bestaande ideeën te toetsen en waar mogelijk concreter te maken zodat ze kunnen worden vertaald in aanbevelingen die overgenomen kunnen worden in de plannen en agenda's van gemeente en Havenbedrijf. Daarnaast zijn er natuurlijk ook nieuwe ideeën ter sprake gekomen in de focusgroepen. Alle bevindingen, input en ideeën hebben gezamenlijk geleid tot het opstellen van zes nieuwe principes voor de ontwikkeling van M4H.

Figuur 2. VerhalenWandeling in M4H langs de Keilewerf (foto: Stichting Wijkcollectie)

3 ZES NIEUWE PRINCIPES VOOR M4H

In de focusgroepen zijn tal van aanbevelingen gedaan, variërend van kleinschalige ingrepen in het gebied tot structuurveranderingen in de lopende gebiedsontwikkeling, en van zeer praktische ideeën voor samenwerking tot aan meer conceptuele visies op toekomstige ontwikkelingen.

Net als dat M4H een onderdeel van een groter stedelijk weefsel, is ook het sociaal verhaal van M4H te zien als onderdeel van het grotere, reeds bestaande verhaal over M4H als onderdeel van Rotterdams Makers District. Om deze reden is ervoor gekozen de uiteenlopende aanbevelingen, suggesties en onderschreven waarden te bundelen en te verdelen onder een zestal principes voor de gebiedsontwikkeling. Deze zes principes sluiten aan bij de huidige principes uit het Ruimtelijk Raamwerk en verbreden deze zowel geografisch als thematisch. Dit maakt dat het verhaal over sociale en maatschappelijke opgaven is geïntegreerd in het grotere verhaal over innovatie en economische vernieuwing.

Houd dit verhaal levend en zorg dat de groep betrokkenen divers en constant groeiende blijft. Ga gezamenlijk over tot een actieplan met concrete punten op de korte, middellange en lange termijn. Start direct met wat al mogelijk is; er is genoeg energie in het gebied en de omliggende wijken aanwezig om nu aan de slag te gaan!

IX M4H vormt op basis van wederzijds profijt een onlosmakelijk onderdeel van Rotterdam West

- M4H ontwikkelt zich in samenspel met de omliggende wijken in Rotterdam én Schiedam, waarbij sprake is van wederzijds profijt.
- De voorzieningen in M4H en omliggende wijken moeten elkaar aanvullen en versterken. Er is aanvullend onderzoek nodig om, samen met bewoners en ondernemers in de omliggende wijken, te achterhalen wat er vanuit de wijken nodig is in M4H. Tegelijkertijd is een verbeterslag nodig van de voorzieningen in de omliggende wijken zelf, alvorens nieuwe bewoners van M4H daar gebruik van zullen maken.
- Communicatie is nog geen participatie. In de omliggende wijken leeft de angst dat M4H ontwikkeld zonder dat de bewoners daar enige invloed hebben op de plannen. Zij worden moeizaam en onvoldoende bereikt. Maak gebruik van sleutelpersonen in de omliggende wijken om kennis en informatie te verspreiden. Ook voor de wijken zelf ligt hier een verantwoordelijkheid om de informatievoorziening vanuit M4H zo ver mogelijk de wijk in te verspreiden.
- Wees transparant over kennis en ontwikkelingen. Er is wel informatievoorziening, maar dan zijn plannen al vergevorderd. Betrek omwonenden en geïnteresseerden vanaf de start, ook wanneer er nog geen plan klaarligt. Zeggenschap verhoogt de betrokkenheid en zorgt voor eigenaarschap en draagvlak.
- De toekomstige bewoner zou nu al aan tafel moeten zitten. Volgend uit de doelgroepen die in het Masterplan Merwehaven zijn aangewezen kan daar nu al mee begonnen worden.

“Er is behoefte aan transparantie over alle ontwikkelingen in het gebied. Wie zijn bezig met de ontwikkelingen? En waar vind je de informatie precies?”

“Hoe kunnen we hier wat maken, dat nodig is voor de omliggende wijken? En ook: wat hebben de omliggende wijken al, waar M4H van kan profiteren?”

X M4H versterkt de sociale basis van Rotterdam West

- Investeer in de sociaal-fysieke infrastructuur. Zorg voor een toegankelijk aanbod aan voorzieningen voor zorg, hulp en ondersteuning, waarbij (letterlijk) ruimte is voor maatschappelijk initiatief, zoals buurthuis kamers en wijktuinen.
- Ontwikkel een fijnmazig en divers netwerk van kleinere ontmoetingsplekken: binnen en buiten, tijdelijk en blijvend. Maak gebruik van het industrieel karakter van M4H bij de ontwikkeling van deze publieke plekken.
- Ontwikkel daarnaast één herkenbare en laagdrempelige centrale ontmoetingsplek voor M4H zelf en de wijken daaromheen. Deze plek biedt omwonenden en geïnteresseerden informatie over verleden, heden en toekomstige ontwikkelingen.

“Je kan het niet maken hier ontzettend te gaan ontwikkelen, terwijl de wijken hieromheen al decennialang achteruitgaan”

“Een plek waar gewoon een maquette van het gebied staat, waar de deur open is en waar je koffie kunt halen”

XI M4H zet ‘maken’ centraal en nodigt uit tot talentontwikkeling

“De ambities van M4H zijn pas een succes als deze van meerwaarde zijn voor de mens, in de vorm van persoonlijke ontwikkeling en de verbetering van leven”

- Werk aan een gezamenlijke identiteit, voor bordurend op de principes van het Ruimtelijk Raamwerk en het profiel van het Makers District. Het huidige frame, met de focus op innovatie, staat ver bij de dagelijkse leefwereld van bewoners van omliggende wijken vandaan. Oftewel, maak het verhaal van het Makers District kleiner en toegankelijker.
- Breng het thema ‘maken’ naar de wijken toe, zet niet alleen in op het halen van mensen uit de omliggende wijken naar M4H. Maak hierbij gebruik van al bestaande initiatieven en plekken zoals bijvoorbeeld de Bouwkeet en De Kroon.
- Geef extra aandacht aan kinderen en jongeren, waarbij we ‘maken’ zien als werkwoord. Door kinderen en jongeren te interesseren voor techniek ontdekken ze hoe ze hun eigen toekomst kunnen ‘maken’. Geef ruimte voor specifieke talentontwikkeling, passend bij M4H. Dit bestrijdt – op termijn – de huidige mismatch in vaardigheden tussen M4H en de omliggende wijken.
- Geef ‘maken’ en centrale rol binnen het onderwijs in en rondom M4H, door middel van wijklessen, profiel- en ambachtsscholen. In M4H wordt gewerkt aan de opgaven van de toekomst. Met het oog op talentontwikkeling en toekomstige beroepen is bij ondernemers behoefte aan meer en intensievere samenwerking met het onderwijs. Dit kan door onder andere leerwerkplekken, stages en mentorprojecten.
- De centrale ontmoetingsplek draagt het karakter van de wijk uit, waar kinderen en jongeren kennis maken met bedrijven en het ‘maken’ in het gebied.

“Het sociaal verhaal gaat een bijdrage leveren aan positieve ontwikkeling van mensen, organisaties en daarmee de stad”

XII M4H blijft ruimte bieden aan kunst, cultuur en maatschappelijk vastgoed

“Als je te eenzijdig ontwikkelt, dan bestaat het gevaar dat je met de bestaande barrières verschillende eilanden ontwikkelt”

- Geef sociaal ondernemers een ingang en stem bij definitieve ontwikkelingen, niet alleen in tijdelijkheid. Sociaal ondernemers geven aan bang te zijn de concurrentie met ontwikkelaars te verliezen en dat zij daarom geen blijvende plek in het gebied zullen krijgen.
- Er is behoefte aan meer maatschappelijk

vastgoed. Stel hiervoor op het niveau van M4H een minimum percentage sociale programmering vast. Wijs daarnaast specifieke plekken aan voor sociale programmering en leg dit ook vast in toekomstige tenders. De centrale ontmoetingsplek heeft een grote gemeenschappelijke ruimte, waar ruimte is voor kunst, cultuur en gemeenschapsvorming.

- Doe een sociale marktconsultatie, naast een (reguliere) marktconsultatie. Niet alleen informatie bij de markt ophalen, maar ook in M4H en de omliggende wijken zelf. Wees creatief: de SROI is niet afdoende.
- Zet in op een diversiteit aan ontwikkelaars en vastgoedeigenaren in het gebied, ten behoeve van de heterogeniteit van de wijk en om monopolieposities actief af te zwakken.

XIII M4H versterkt de toegang en verbondenheid met het water

- Benut de betekenis van het water voor de ontwikkeling van M4H en de verbinding met de omliggende wijken.
- Denk voorbij de functionele functie van het water. Maak toegang tot het water en gebruik van het water mogelijk.
- Binnen M4H is behoefte aan gratis, publieke en open plekken. Ontwikkel deze aan en nabij het water en maak ze groen van karakter. Voor de woningbouw uit kan groen al worden aangelegd, wat door mensen uit de omliggende wijken gebruikt kan worden.

“Een plek waar je aan het water kunt zitten. Waar er bomen zijn, en waar er rust is.”

“Oog hebben voor leefbaarheid van het gebied nu en in de toekomst om deze unieke kans voor Rotterdam maximaal te benutten”

XIV M4H ontwikkelt zich tot een inclusief en divers woonwerk-gebied

- Stel een betaalbare, diverse woningvoorraad centraal. Betaalbare woningen en voldoende sociale huur, in balans met omliggende wijken. Geef in het bijzonder aandacht aan groepen waarvoor de woningnood het hoogst is.
- Geef ruimte aan (particuliere) wooncoöperaties, naast de reguliere woningcorporaties en de vrije markt.
- Maak wooncarrières mogelijk. Zorg voor mogelijkheden voor doorstroming vanuit de omliggende wijken. Zorg hiervoor voor variatie in woonconcepten en woningtypen en geef bewoners uit de omliggende wijken voorrang op een sociale huurwoning in M4H.
- Werkgelegenheid werkt door op verschillende schaalniveaus. Niet blindstaren op werkgelegenheid voor omliggende wijken, maar kijk op de schaal van Rotterdam en de regio.
- Kijk in acquisitie van bedrijven niet alleen naar innovatie, maar ook naar sociale impact. Bijvoorbeeld door diversificatie van werk: banen zowel voor mensen met veel, weinig of geen opleiding. Zij zijn allemaal nodig in de transitie naar een circulaire (maak)economie.

“Je moet mensen echt een plek geven in de gebiedsontwikkeling”

“Draagvlak en mede-eigenaarschap onder alle bewoners van deze en aangrenzende gebieden zijn nodig om de ontwikkeling te laten werken”

Figuur 3. VerhalenWandeling in M4H in de Voedseltuinen (foto: Stichting Wijkcollectie)

VERANTWOORDING

Naast literatuurstudie en het bijwonen van diverse bijeenkomsten zijn de focusgroepen zelf de belangrijkste bron en de basis van dit advies. Dit advies is dan ook in de eerste plaats tot stand gekomen dankzij de inbreng en inzet van alle gespreksdeelnemers. Naast de deelnemers gaat onze dank uit naar de reflecties en observaties na afloop van de eerste focusgroep door Ilka Blok en Heleen Kraak (Gemeente Rotterdam/Programmabureau M4H) en na de tweede focusgroep door Boy Berkhout (stagiair Veldacademie), Joris Couvée (stagiair KeileCollectief) en Heleen Kraak (Gemeente Rotterdam/Programmabureau M4H).

Focusgroep 28 juni 2022

- Anne Koetsenruijter – Gemeente Rotterdam/Programmabureau M4H
- Dominika Bogusz – CDS Electronics
- Erica van Engel – Wijkraad Mathenesse
- Ferdi Bakker – Havenbedrijf Rotterdam
- Gerben in 't Hout – Woonstad Rotterdam
- Ilka Blok - Gemeente Rotterdam/Programmabureau M4H
- Nadia Pepels - Studio NadiaNena
- Willem de Feijter – Stadsboswachter

Focusgroep 18 oktober 2022

- Fenna de Jong – Stedin
- Ilka Blok – Gemeente Rotterdam/Programmabureau M4H
- Jan Wolters – Stedin
- Jasmijn Verhage – De Nieuwe Kans
- Judith Dunsbergen – Mathenesse aan de Maas
- Mieke de Leeuw – Gemeente Rotterdam
- Mirjam van Rijn – Social Impact Fonds Rotterdam
- Monica Adams – KeileCollectief
- Renée Marcelis - Bouwkeet
- Thomas van Arensdonk – De Nieuwe Kans

Literatuur

- Beyza Arslan (2022) *Het sociale effect van de innovatieve maakindustrie op de omgeving van M4H*
- CONCI/RE en WSA Urban Revelopment (2010) *Sociale Strategie Stadshavens*
- David ter Avest (2021) *Toegang tot M4H. Naar een Sociaal Raamwerk voor een nieuwe stadswijk*
- Gemeente Amsterdam (2020) *Maatschappelijke visie Haven-Stad*
- Gemeente Rotterdam & Havenbedrijf Rotterdam (2017) *Visie en Strategie Rotterdam Makers District*
- Gemeente Rotterdam & Havenbedrijf Rotterdam (2019) *Ruimtelijk Raamwerk Merwe-Vierhavens Rotterdam. Toekomst in de maak*
- I'M BINCK (2017) *Kernwaarden Binckhorst 2017-2030*
- Mathenesse aan de Maas (2020) *Verbeterplan Mathenesse aan de Maas*
- Programmabureau M4H (2022) *Rondetafelgesprekken over de sociale aspecten van gebiedsontwikkeling*
- Programmabureau M4H (2022) *Rondetafelgesprekken Toekomstbeeld bedrijvigheid in M4H*
- Stadshavens Rotterdam (2015) *Ontwikkel mee in M4H. Ontwikkelstrategie Merwe-Vierhavens. Van havenindustrie naar maakstad*
- Studioninedots (2016) *De Melkfabriek. Onze missie in 10 principes*
- Veldacademie (2021) *M4H wijk over de dijk. Kansen en bedreigingen van ontwikkeling M4H voor omliggende wijken*

Met dit advies wordt de sociale ambitie voor M4H nieuw leven in geblazen. Noodzakelijk in een tijd waarin maatschappelijke opgaven steeds complexer en urgenter worden. De twee focusgroepen, georganiseerd door Hogeschool Rotterdam, vormen de basis van dit advies, naast diverse literatuur, bijeenkomsten en andere kennisbronnen. Het advies is samengevat in zes nieuwe, complementerende principes voor de gebiedsontwikkeling van M4H. Of beter gezegd, voor het Merwe-Vierhavensgebied dat onontkoombaar een onderdeel is van Rotterdam (West) en omstreken.

De zes principes verbreden het huidige narratief en vormen een kader voor een gebiedsontwikkeling van M4H en de omliggende wijken gezamenlijk.